

L'ESCRIPTOR VALENTÍ ALMIRALL
Isidor Cònsul

*Llegiu Almirall. És un energumen considerable, però sap moltes coses i té una ploma d'una gran capacitat d'expressió. Aquest consell de Cambó a Josep Pla, surt reproduït per l'escriptor empordanès en el paper *El senyor Valentí Almirall*, inclòs a *Prosperitat i rauxa de Catalunya*. Les reflexions del mateix Cambó li fan apuntar que, a Catalunya, el XIX va donar tres homes d'una considerable expressió - Balmes, Mañé i Flaquer i Almirall - i dels tres, és Almirall qui, *en els temps presents, es llegeix amb més precisió i el que té una aparença més concreta – però és sempre utòpic, atrabiliari i personalíssim (...) Fou un individualista desfermat i cultivat (...). El seu individualisme separatiu contribuï molt a la creació de la Lliga Regionalista. És per això que, en morir, Prat li dedicà els articles titulats “Un precursor”¹.**

Amb escriptura d'acordió, Pla s'apuntala en les divagacions de Cambó per donar forma al seu paper sobre Valentí Almirall (1841-1904): un text irònic i carregat amb bala contra un personatge que, sent ric com era, va gosar plantejar alternatives federalistes de liberalisme progressiu. Dins del seu text, Pla reproduïx un article que considera cabdal d'Almirall –*Els senyors d'espardenya*- i arriba a la conclusió, comentant-lo, que l'escrit és *típic d'un progressista delirant, d'un il·luminista (...)*. Almirall no és sant de la seva devoció ni un intel·lectual de la seva corda, raó per la qual, Pla se serveix de les esquerdes del personatge per escarnir-lo, i podria ser que la manca de consideració actual cap a Valentí Almirall fos en part deguda al llast caricaturesc escampat per Cambó i Pla.

En aquest paper, voldria acostar-me a Almirall des de la consideració que fou, en primer lloc, un escriptor. Des d'aquesta perspectiva, a més de representar una fita indiscutible en la història del catalanisme, també se'l pot veure com un dels primers escriptors polítics de la Renaixença. Sense el qual, afirma Rovira i Virgili, *la renaixença catalana hauria trigat molts més anys a entrar plenament en la fase política i s'hauria mantingut encara per alguns decennis dins del marc dels Jocs Florals i de les revistes literàries. Gràcies a ell, el catalanisme deixà d'ésser patrimoni exclusiu dels lletraferits per*

¹ Josep Pla, *Prosperitat i rauxa de Catalunya*. Dins, *Obra Completa* 32. Edicions Destino, Barcelona, 1988 (2ª ed.) Pàgs.183-255.

a ésser un moviment de ciutadans, de patriotes...² És cert que expressions com *política* i *fer política* anguniejavien els homes de la Renaixença, amb excepcions com el mateix Almirall i Jaume Collell, el seu contrari ideològic. Però també s'entén que tots dos autors siguin peces importants en l'entramat literari i reivindicatiu de la Catalunya del XIX: en essència pel moviment de maduresa que va suposar traslladar-se del poema a l'acció política. Primer Almirall, a partir dels anys seixanta, i més tard Collell, a finals de la dècada dels setanta, van conformar els pols de tensió política de la Renaixença, els liberals i els conservadors, en lògic paral·lelisme al mapa ideològic del temps. Cadascun amb el seu grup: Almirall amb Frederic Soler, Conrad Roure i Jaume Garriga, entre altres; i Collell amb el grup de Vic, on hi havia el pes pesant de Verdaguer. Seguint el mateix argument, quan Almirall publicà la seva obra més important, *Lo catalanisme* (1886), on plantejava una alternativa progressista i laica per Catalunya, van ser els de Vic, encara que ho signés Torras i Bages, qui van donar el contrapunt del tradicionalisme al volum liberal d'Almirall: primer amb la sèrie d'articles *L'Església i el regionalisme*, publicats a partir de 1887 a "La Veu del Montserrat", i després amb el text més madur de *La tradició catalana* (1892).

Federalista convençut, Almirall adreçava el seu discurs a una burgesia dinàmica, moderna i europea, a l'estil de l'Anglaterra de l'època, i s'oposava, és clar, a la mentalitat del tradicionalisme agrari i conservador. Torras i Bages, en canvi, defensava una Catalunya rural basada en el poder de l'estructura familiar i en el principi de *no tocar les coses del lloc on Déu les ha posades*. Entre les dues propostes, la burgesia catalana del darrer terç del XIX, qui sap si escaldada per massa anys de bullangues i carlinades, va sentir-se més còmoda amb Torras i Bages i amb el regionalisme prudent de Mañé i Flaquer, que no pas amb el dinamisme progressista i a voltes agressiu d'Almirall.

Una voluntat d'estil

Entre 1860 i 1868, el jove Valentí Almirall va compaginar el cuc de la creació literària amb l'humor més desvergonyit, l'agitació cultural i la conspiració política. Segons que explica Josep Pla, Almirall i els seus amics s'esbravaven a cor què vols, de *manera delirant*, contra els escriptors floralistes en la tertúlia de Frederic Soler al carrer d'Escudellers. I la mateixa tertúlia constituïa *el centre de conspiració més important de Barcelona contra Isabel II*. Eren els anys en què Almirall, a més de criticar la filosofia de

² Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*. (2ª. ed). Edicions Proa, Barcelona, 1999. Pàgs. 56-57.

taulell d'una burgesia catalana de botiguers insensibles i immobiliestes, feia versos satírics, actuava com a promotor teatral i fins escrivia alguna obra no gaire llunyana de les gatades de Pitarra. Després de la "Gloriosa" Revolució de setembre de 1868, el neguit literari va cedir a la força d'una vocació política, esperonada llavors per una expectativa de canvis rere l'enderrocament d'Isabel II. L'activisme polític va envair els reductes de la creació i l'Almirall escriptor i promotor teatral va quedar reduït, en el millor dels casos, al periodista fundador del "Diari Català" (1879-1881) i a l'assagista cabdal de *Lo catalanisme* (1886), per bé que també cal esmentar altres papers d'interès com *L'Espagne telle qu'elle est* (1886) i *Contestación al discurso leído por Gaspar Núñez de Arce en el Ateneo de Madrid con motivo de la apertura de sus cátedras en el año corriente* (1887).

Deixant a banda les virtuts i els defectes del polític, voldria accentuar les qualitats d'escriptor de Valentí Almirall i la seva implicació directa com a creador, potser no gaire reeixit, amb els interessos de la Renaixença. Una reivindicació, si ho volem així, en la línia marcada per "L'Avenç" quan, poc després de la seva mort, va reunir una selecció de vuit dels textos que Almirall havia publicat a la revista, entre 1882 i 1890, i els posà en circulació sota el títol *Articles literaris* (1904). Segons l'anònim autor de la tria, els vuit papers mostren el polític i el pensador, el polemista, el crític i el literat, però també *l'escriptor que es preocupa principalment de la claredat*. La nota editorial, a més, remarca que han inclòs *dos articles de caràcter purament literari-narratiu, potser els únics que escrigué: "Diàleg entre l'Ebre i el Tajo" i "Pàtria, Fe, Amor"*. Dit d'una altra manera, *Articles literaris* conté elements que s'apunten a reivindicar l'Almirall escriptor, començant pel mateix títol del recull. Els articles són literaris pels temes que tracten, que en general van de literatura, però també per la consciència d'estil que es remarca en el *caràcter literari-narratiu* d'un parell d'articles i en el detall de matisar que es tracta d'un escriptor preocupat per la claredat. Tampoc no queda gaire lluny de la floreta de Cambó, quan parlava d'una ploma de gran capacitat d'expressió, i són, en darrer terme, el testimoni una mica vague i difús que, en el seu temps, l'articulisme de Valentí Almirall es percebia com un periodisme tocat per una voluntat literària.

La nota editorial de "l'Avenç" arrisca massa dient que els dos articles literaris i narratius són, potser, els únics que Almirall va escriure. Només cal acudir al volum *Cultura i societat* (1985), una tria d'articles almirallians presentada per Josep M. Figueres, i trobar-se amb exercicis de periodisme amarats d'estratègies i detalls literaris. Ho concreto en tres

exemples: 1) l'article titulat *Un conte* actualitza la tècnica de l'apòleg i l'autor es val de la ficció per il·luminar un tema polític que sembla enrevessat; 2) *Costums rancis de la terra* és un relat que explica el problema dels hereus i la propietat rural; i 3) El reportatge de l'erupció de l'Etna, escrit com un dietari epistolar, i que podria haver donat un llibre de viatges més que acceptable, com els de Verdaguer, si algun editor de la seva corda hagués estat més al cas. Enllà del teatre geològic d'un volcà enfadat, Almirall fa observacions molt fines del seu viatge per Itàlia i de la ruta que el porta a Sicília.

Tenia vocació d'escriptor, sens dubte. I així ho demostra la provatura de les dues novel·les polítiques que Almirall va escriure en castellà, signades amb el pseudònim A.Z. i que publicà el 1879: *El alma al diablo* i *Una autoridad modelo. Historia de un gobernador de orden*. Tot i ser d'escàs valor literari i esquemàtiques en excés, totes dues novel·les emfasitzen la vocació literària del polític, raó per la qual els textos subordinen llur narrativitat en benefici d'una pretesa eficàcia didàctico-política. D'altra banda, la gràcia que Almirall posava en circulació en la distància curta dels articles es perd entre les pàgines de les novel·les. Tot i això, per sintetitzar de manera pràctica aquesta voluntat i consciència literàries, remeto a *Costums rancis de la terra*, una sèrie de tres articles en forma de relat satíric i tocs de fina precisió històrica. I us convido a entrar en uns paràgrafs de mostra:

A la plana de Vic, que és una de les comarques més catalanes-rànries de la nostra terra, hi ha moltes cases campanudes, i en una d'elles, que batejarem amb lo nom de Puig Pardal, perquè fins lo nom sigui clàssic, hi vivia lo seu amo, que era tan català-ranci com lo casal i la comarca. S'havia casat amb una pubilla, com és ús i costum, i entre els dos reunien terres i boscos suficients per fer-hi dos pobles.

Los amos de Puig Pardal vivien completament a la catalana-rància. Tenien casa a la ciutat de Vic, on passaven llargues temporades, però ordinàriament vivien a pagès. Tan a ciutat com a pagès tenien capella i capellà a casa, i encara no arribava un foraster, ja es tirava lo coll a terra d'algun anyell i d'algunes gallines. L'amo passava el temps caçant i seguint festes majors i aplecs, a menys que corressin carlins, puix que llavors feia partida pròpia amb los parcers i mossos i dava molt a fer als que els perseguien. La mestressa sabia fer bon arrop, i quan sortia de casa lluià la millor euga, lo millor silló de muntar, lo millor mosso de peu i les més llargues arracades.

La casa estava muntada a l'antiga. Cada nit abans de sopar es deia el sant rosari. Lo capellà l'assenyalava, i al mig de cada "Ave Maria" s'ocorria a l'amo donar alguna

ordre, i la donava produint una escena grotesca. A l'oració s'hi anyadien sempre frases i aparts per l'estil dels següents: "Santa Maria, Mare de Déu –baixa herba als bous- pregau a Déu –l'euga es desferma, Laia!- per nosaltres pecadors –corre com un llamp de Déu! etc. etc." En aquella casa ni lo resar feia oblidar lo treball, ni lo treball lo resar. Per això, observava el conco de la casa, que un poble que resa i que treballa, per força ha de tenir almogàvers en la història.

Valentí Almirall i el teatre català

L'etapa més activa de Valentí Almirall com a escriptor i agitador cultural fou la dels seus inicis, a partir de 1860, just quan s'acabaven de restaurar els Jocs Florals i una colla d'estudiants de dret havien fundat el "Club de la Borla". A més d'Almirall, hi havia Frederic Jordà, Albert Llanas, Jaume Garriga i Conrad Roure³. Dinàmica i activa, la Barcelona de la segona meitat del XIX bullia amb el xup xup d'una intensa vida associativa: era una ciutat sempre a punt per a la gresca, tant si es tractava d'organitzar una bullanga política, celebrar un carnaval imaginatiu i vistós, o enderrocar les muralles de la ciutat. Les societats d'estudiants, com el "Club de la Borla", es reunien en pisos i tallers on poc o molt s'hi estudiava, però també hi organitzaven saraus de ball, funcions de teatre i tertúlies, i s'hi feien, sobretot, uns considerables tips de riure. Un jove rellotger que escrivia teatre, Frederic Soler, s'afegí al "Club de la Borla", que tenia la seu al carrer de Montsió. En aquesta adreça s'hi representaven les funcions de teatre més convencionals, però, l'any 1862, van llogar un altre pis al carrer d'Escudellers on, a porta tancada o davant d'un públic d'estricta confiança, s'hi escenificaven obres brutes i més o menys pornogràfiques: *Don Jaume el Conquistador*, *L'engendrament de Don Jaume* i *Les temptacions de Sant Antoni*, totes tres de Frederic Soler / Serafí Pitarra, però també *Moisès*, de Valentí Almirall, i *Baltasar*, de Conrad Roure, obres que parodiaven els drames històrics i els temes més respectats pels seriosos participants als Jocs Florals.

L'ambient literari d'aquella Barcelona contrapuntava les actituds dels floralistes i els humoristes. Uns creien a ulls clucs en la incipient restauració dels Jocs Florals mentre els altres, que eren un barret de rialles, ho veien com un arcaisme i en feien motiu constant d'escarni, cosa que molestava la colla dels floralistes. L'any 1860, Valentí Almirall va propiciar la convocatòria d'uns Jocs Artificials per parodiar els Jocs Florals que

acabaven d'instaurar els partidaris de la Renaixença culta. El resultat es concretà en un pis d'estudiants, on la colla d'Almirall es presentaren disfressats de bisbe, de governador, de poetes i, per acabar d'arrodonir-ho, Almirall elegí com a reina de la festa una "pobra terraire" (...) Era una altra visió de la jugada: aquells "xarons" barcelonins impulsaren la paròdia grotesca, els acudits a dojo i les bromes gairebé de trinxeraire, alhora que difongueren la Renaixença entre les classes populars catalanes, a través del teatre i de la premsa satírica escrita en català "que ara es parla" (...) Els humoristes barcelonins ajudaren a crear una altra Renaixença, la popular, sovint oblidada i/o menyspreada.⁴

Queda encara per remarcar que Almirall es convertí, l'any 1863, en promotor i empresari de la companyia teatral *La Gata*, que posava en escena, al Teatre Odeon, les "gatades" de Serafí Pitarra i peces d'autors com Vidal i Valenciano i Conrad Roure. Així ho asseguren les memòries de Joan Garriga i Massó, amic d'Almirall, i també apunten que aquesta feina d'empresari va durar fins el primer gran èxit de públic de Frederic Soler, *Les joies de la Roser* (1866), que va comportar un canvi de local, de l'Odeon al Romea, amb molta més capacitat de públic, i la dissolució de *La Gata*. Tot plegat coincidia amb els anys d'intensa politització d'Almirall que deixà aquesta funció de promotor teatral en mans del mateix Frederic Soler.

Enguany, poc abans de Sant Joan va fer cent anys de la mort de Valentí Almirall. Per bé que no s'hi ha posat cap èmfasi especial, sí que ha sortit un llibre, citat diverses vegades en aquest paper, que comença la difícil missió històrica de posar les coses al seu lloc, lluny dels exabruptes de Cambó i de Pla. És una recomanació que em va bé per tancar l'article: Josep Pich i Mitjana, *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)*. Llegiu-lo. L'autor sap moltes coses d'Almirall i està escrit amb una notable capacitat d'expressió.

Isidor Cònsul

³ Vegeu Josep Pich i Mitjana, *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)*. Eumo Editorial, Vic, 2004. Pàg. 45.

⁴ Josep Pich i Mitjana, *Federalisme i catalanisme* Op. cit. pàg. 41-42.